ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

TALABALAR O'QUV FAOLIYATIDA STRESS: ZAMONAVIY NAZARIYALAR TARAQQIYOTI MISOLIDA

Dilnoza Nazarova Eraliyevna
Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti
Tarix kafedrasi dotsenti, tarix fanlari falsafa doktori (PhD)

Chulliyeva Gulshoda G'anisher qizi
Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti
psixologiya fakulteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda stress holatining kelib chiqish sabablari, uning o'quv faoliyatiga va ruhiy salomatligiga ta'siri, shuningdek, stressni bartaraf etish hamda unga bardoshlilikni shakllantirish yo'llari tahlil etilgan. Tadqiqot davomida talabalik davrining psixologik xususiyatlari, o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi nazorat qilish ko'nikmalarining stressni kamaytirishdagi ahamiyati ilmiy manbalar asosida yoritilgan. O'zbekiston Respublikasining "Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi" va "O'zbekiston – 2030 strategiyasi"da ilgari surilgan yoshlarning psixologik farovonligini ta'minlash, inson kapitalini rivojlantirish, ta'lim tizimida psixologik xizmatlarni kuchaytirish kabi vazifalar ushbu tadqiqotning nazariy asosini tashkil etadi.

Kalit so'zlar: stress, talabalik davri, o'zini o'zi boshqarish, psixologik barqarorlik, taraqqiyot strategiyasi, ruhiy salomatlik, psixologik xizmat, yoshlar siyosati, o'quv faoliyati, emotsional muvozanat.

Аннотация: В данной статье рассматриваются причины возникновения стрессовых состояний у студентов, их влияние на учебную деятельность и психическое здоровье, а также пути преодоления стресса и формирования стрессоустойчивости. В ходе исследования проанализированы психологические особенности студенческого возраста, значение саморегуляции и самоконтроля в процессе снижения уровня стресса. Теоретическую основу исследования составляют положения «Стратегии развития Нового Узбекистана» и «Стратегии Узбекистан – 2030», в которых особое внимание уделяется обеспечению психологического благополучия молодежи, развитию человеческого капитала и укреплению психологических служб в системе образования.

Ключевые слова: стресс, студенческий возраст, саморегуляция, психологическая устойчивость, стратегия развития, психическое здоровье, психологическая служба, молодежная политика, учебная деятельность, эмоциональное равновесие.

Abstract: This article examines the causes of stress among university students, its impact on academic performance and mental health, as well as strategies for coping with stress and developing resilience. The study analyzes the psychological characteristics of student life and the importance of self-regulation and self-control in reducing stress levels. The theoretical basis of the research relies on the "New Uzbekistan Development Strategy" and the "Uzbekistan–2030 Strategy," which emphasize ensuring youth psychological well-being, developing human capital, and strengthening psychological services in the education system.

Keywords: stress, student period, self-regulation, psychological resilience, development

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

strategy, mental health, psychological service, youth policy, academic activity, emotional balance.

KIRISH

Davlat va jamiyatning asosiy vazifalaridan biri millat salomatligini ta'minlash hisoblanadi. Hayot sur'atining sezilarli darajada o'sishi, ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlar, ekologik, hissiy va axborot yuklamalarining ortishi psixologik stress muammosini kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda. Hozirda jahon miqyosida talabalarning o'quv faoliyatida stress va ularda stressga bardoshlilikni oshirish yuzasidan tadqiqotlar olib borish dolzarb muammo ekanligi qayd etilmoqda. Amerika psixologlar assotsiatsiyasining bergan ma'lumotlariga ko'ra, aholining yosh avlodlari salomatligi uchun stress katta zarar ekanligi ta'kidlangan. Shuningdek, psixologlarning ta'kidlashicha, agar yoshlar hozirgi stresslarni boshqarishning sog'lom usullarini o'rganmasalar, bu ularning sog'ligiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 1 maydagi O`RQ-837-son «O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to'g'risida» Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 senyabrdagi PF-158-son «O'zbekiston - 2030 Strategiyasi to'g'risida», 2022 yil 28 yanvardagi PF - 60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to'g'risida», 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida»gi Farmonlari, 2021 yil 18 yanvardagi PQ-23son «O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida», 2018 yil 14 avgustdagi PQ3907-son «Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'limtarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish choratadbirlari to'g'risida» Qarorlar, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2019 yil 7 iyundagi 472-son «Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va jamiyatda huquqbuzarlikning oldini olish choratadbirlari to'g'risida»gi Qarori hamda boshqa me'yoriy hujjatlar doirasida belgilangan keng ko'lamli strategik chora-tadbirlarni amalga oshirishda mazkur ilmiy tadqiqot muayyan darajada xizmat qiladi.

Talaba hayotida o'zini o'zi boshqarishning ahamiyatini ortiqcha baholash qiyin. Ushbu ko'nikma talabalarga o'z vaqtlarini samarali boshqarishga, o'qishga e'tibor berishga, topshiriqlarni bajarishda o'zlarini tarbiyalashga va o'quv jarayonida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi. O'z-o'zini nazorat qilish stressli vaziyatlarga chidamlilikni rivojlantirishga yordam beradi, talabaning o'z-o'zini samaradorligi va o'zini o'zi qadrlashini oshiradi va uning umumiy psixologik farovonligini yaxshilashga yordam beradi. O'quv faoliyati kontekstida o'z-o'zini nazorat qilish bilimlarni yanada samarali o'zlashtirishga, mustaqil ishlash va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa oxir-oqibat talabaning akademik samaradorligi va akademik samaradorligini oshirishga olib keladi. O'z-o'zini nazorat qilishni rivojlantirish orqali talabalar o'zlarining o'quv faoliyatini yanada samarali rejalashtirishlari, maqsadlariga erishish yo'lidagi to'siqlarni engib o'tishlari va motivatsiya va psixologik muvozanatni yo'qotmasdan yuzaga keladigan qiyinchiliklarni engishlari mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Psixologlardan B.G.Ananyev, N.V.Kuzmina, N.F.Talizina, V.Y.Lyaudis, I.S.Kon, V.T.Lisovskiy, A. A.Bodalev, A.V.Petrovskiy, M.G.Davletshin va boshqalarning tadqiqotlariga ko'ra, oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish talabalar uchun juda og'ir kechadi, chunki bu davrda shaxsning murakkab fazilatlari, xislatlari, sifatlari takomillashish bosqichida bo'ladi.

Talabalardagi stress holatlari bo'yicha bir qancha tadqiqotlar o'tkazilgan. Jumladan,

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

T.Broderik fikricha, agar talabalardagi stress holati e'tiborga olinmasa, ularda tushkunlik va xavotir hissi ortishiga olib keladi. Bu talabalarning o'qish natijalariga hamda oila, do'stlar, tengdoshlar bilan shaxsiy munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, T.Broderik talabalardagi stress profilaktikasi borasida, yetarlicha uxlash, yaxshi ovqatlanish, muntazam ravishda mashq qilish va sport bilan shug'ullanish, stimulyatorlarga tayanmaslik, rejalarni aniq belgilash, kun tartibiga rioya qilish, vazifalarni bajarishda kechiktirilishlardan saqlanish kabi choralarga to'xtalib o'tgan.

Shuningdek, E.Skottning ta'kidlashicha, ko'pgina talabalar stressdan holi bo'lish zarurligini biladi, ammo turli tadbirlar, darslarga bor vaqtini sarflaganligi sababli o'zidagi ushbu holatni yo'qotishga yordam beruvchi usul va vositalarni sinab ko'rishga vaqt topolmasligi natijasida, ularda me'yoriy uyqu, to'g'ri ovqatlanish kabi sog'lom turmush tarzini olib borish bilan bog'liq xattiharakatlarga ulgurolmaydi. Uning fikricha, stressni boshqarish talabalar uchun muhim hisoblanadi. Shu boisdan ular bu holatni yo'qotishda to'g'ri ovqatlanish, kun tartibiga rioya qilish, yetarlicha dam olish, sport bilan shugullanish kabi masalalarga e'tibor qaratishi lozim. Aks holda, stress ularning ota-onalari bilan munosabatiga, ta'lim olish jarayonlariga va sogligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bu borada, K.Levings fikrlarini qaraydigan bo'lsak, ko'plab talabalar stressni boshqarish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega emasligi oqibatida, nafaqat ularning hissiy va ruhiy salomatligi, balki, ijtimoiy munosabatlari, kasbiy bilim va malakalarni o'zlashtirishini kechiktiradi va bu kelajakdagi muvaffaqiyatlariga ta'sir qilishi mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Talabalik davri asosan, o'smirlikdan to voyaga yetgunga qadar bo'lgan oraliq bosqich sifatida tavsiflanadi. Talabalar o'spirinlik davridagi ko'plab xususiyatlarga ega bo'lish bilan birga, oila muhitidan uzoqlashish jarayonini boshdan kechirishadi. Ular odatda yolg'iz, uydan uzoqda yashaydilar va ko'pincha boshqa joylardan kelgan tengdoshlari bilan bog'lanishni boshlaydilar. Oliy ta'lim darajasida o'qimagan tengdoshlari bilan solishtirganda, talabalar faqat intellektual faoliyat bilan shug'ullangani uchun hayotning haqiqiy mas'uliyatidan ajralganga o'xshaydi. Shu bilan birga, shaxs oldingi o'tmishdan uzilib, oldingisidan ko'p jihatdan farq qiladigan yangi turmush tarzini qabul qiladi. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan bo'lajak kadrlarning nafaqat o'z mutaxassisligi doirasida bilim olishiga, balki ularning salomatligi masalasiga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa ularning ruhiy jihatdan salomatligini ta'minlash uchun ularning psixologik savodxonligini oshirish masalasi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu munosabat bilan muammoning talabalar jamoasida o'rganilganligini ham tahlil qilishga urindik.

Talabalar boshdan kechirayotgan stress o'rganish, o'rganish va bilimlarni tahlil qilish sifatiga ta'sir qilishi, akademik natijalarga to'sqinlik qilishi mumkin. O'z navbatida, akademik ko'rsatkichlar bilan bog'liq qiyinchiliklar ham noqulaylik tug'diradi, buning natijasida umumiy stress kuchayadi, bu esa ushbu yosh guruhida kasallanish darajasining oshishiga olib keladi.

TAHLIL

Stress psixologiyasi va psixofiziologiyasi ustida ko'p ilmiy izlanishlar olib borgan olim Y.V.Shcherbatyx o'zining ilmiy asarlarida shaxsning stresssga bo'lgan munosabatini, stress holatiga chidamliligini (labilligini), moyilligini, stress vaziyatida o'zini o'zi boshqara olish darajasini aniqlashning qator usullarini keltirib o'tadi. Jumladan :

-bir xil stress omillaridan foydalanish, bu o'z navbatida shaxsda stress jarayonining kechish tarzini va bu vaziyatga shaxsning chidamlilik darajasini prognoz qilish imkonini beradi; -labaratoriya sharoitida o'lchangan sinov stressorlaridan foydalanish (stimullar bilan ta'sirlashga asoslangan);

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

-turli stress vaziyatini yaratish orqali stress holatiga shaxsning munosabatini o'rganish; -psixologik testlar, so'rovnomalar, anketalar to'ldirish bilan prognoz qilish.

D.B.Elkonin va V.Davidovning ta'kidlashicha, o'qish faoliyati — bu o'quvchining nazariy bilimlar—o'zlashtirishga qaratilgan va fikrlashning o'sishini ta'minlaydigan faoliyatlaridan bin sifatida ko'rsatiladi. O'qish faoliyati o'quvchining o'zi amalga oshirib o'zini o'zgartirish uchun maxsus tashkil qilingan faoliyat bo'lagidir. O'qish faoliyatining muhim qismi o'quv topshiriq hisoblanadi. Topshiriq yechilish jarayonida, har bir amaliy mashg'ulotdagi kabi, o'quvchi tomonidan o'rganilayotgan obyektda yoki bu haqdagi tasawurda ma'lum bir o'zgarishlar yuzaga keladi, ammo natijada subyektning o'zi o'zgaradi. O'quv topshirig'i subyektda oldindan berilgan o'zgarish sodir bo'lgandagina yechimi topilgan deb hisoblash mumkin. O'qish faoliyati jarayonida (yosh avlod) o'quvchilar kattalarning tarbiyasiga tayanadi, o'rganadi. Har bir yosh avlod dunyo haqidagi bilimlarni bevosita uni o'rab turgan borliqdan oladi, ammo yoshlar bu bilimlarni o'zi yaratmaydi, balki ularni katta avlodlardan «narsa (buyumlar), maxsus tashkilot va yangi avlodning bu narsalar bilan bog'liq faoliyati orqali» oladi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, talabalik davri inson hayotining eng muhim, shu bilan birga, psixologik jihatdan eng murakkab bosqichlaridan biridir. Bu davrda shaxsning ijtimoiylashuvi, kasbiy yo‘nalishi va shaxsiy o‘zini anglash jarayonlari faollashadi. Shunday sharoitda stress omillarining kuchayishi talabaning nafaqat o‘quv faoliyatiga, balki uning ruhiy salomatligiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu boisdan, stressni bartaraf etish va unga bardoshlilikni rivojlantirish masalasi zamonaviy oliy ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismiga aylanishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasining “Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi” hamda “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi”da ilgari surilgan inson kapitalini rivojlantirish, yoshlarning psixologik farovonligini ta’minlash va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish yo‘nalishlari talabalarda stressni boshqarish madaniyatini shakllantirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Mazkur strategik hujjatlar doirasida ta’lim tizimida psixologik xizmatlarni kuchaytirish, profilaktik treninglar o‘tkazish, o‘zini o‘zi boshqarish va emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni tatbiq etish alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talabalarning o‘z-o‘zini nazorat qilish, o‘quv faoliyatini samarali rejalashtirish va stressga nisbatan psixologik bardoshliligini oshirish darajasi ularning akademik muvaffaqiyati bilan bevosita bog‘liq. O‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalariga ega bo‘lgan talabalar stressli vaziyatlarda ijobiy moslashuv strategiyalaridan foydalana oladilar, bu esa ularning psixologik barqarorligini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, talabalarda stressni bartaraf etish, ularning ruhiy salomatligini saqlash va psixologik madaniyatini oshirish — milliy taraqqiyot strategiyalarida belgilangan maqsad va ustuvor yo‘nalishlarni ro‘yobga chiqarishda muhim o‘rin tutadi. Bu jarayon psixologik xizmatlar, pedagogik yondashuvlar va davlat siyosati o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni talab etadi. Mazkur maqola natijalari ta’lim muassasalarida stressni boshqarish bo‘yicha amaliy dasturlar ishlab chiqish hamda yoshlarning psixologik salomatligini qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish uchun ilmiy asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. American Psychological Association. www.unicef.org - ЮНИСЕФнинг сайти маълумотлари (мурожаат ҳолати 29.10.2022) O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish
2. konsepsiyasi // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son.
3. 2020 yil 27 fevraldagi PQ–4623-sonli “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi Qaror
4. Hafenbrack, A. C., Kinias, Z., & Barsade, S. G. (2014). Debiasing the mind through meditation: Mindfulness and the sunk-cost bias. Psychological science, 25(2), 369-376.
5. G‘oziyev E. G‘ “Umumiy psixologiya” Toshkent 2003.
6. Яруллина Л.Р., Корчагин Е.А., Нигматулина Д.С. Учебные стрессфакторы студентов вуза и пути их предупреждения и преодоления.
7. Андреева Е.А., Соловьева С.А. Особенности проявления стресса у студентов во время сдачи экзаменационной сессии.